
Onderwijs

Modern leraarschap in het funderend onderwijs: onderwijs in transitie

door Ewald van Vliet

Op 11 mei van dit jaar verscheen *De Staat van het Onderwijs*, de jaarlijkse reflectie van de Inspectie van het Onderwijs op het onderwijs in Nederland over het voorliggende jaar. Internationaal gezien behoort Nederland nog altijd tot de betere onderwijslanden in de wereld. Dat werd ook eerder door de OECD (2016) vastgesteld. Er tekenen zich echter ontwikkelingen af in het Nederlandse onderwijsbestel die tot nadenken stemmen. In *De Staat van het Onderwijs* stelt de Inspectie van het Onderwijs vast dat de leerresultaten in het funderend onderwijs (basis- en voortgezet onderwijs) de laatste twintig jaar zijn teruggelopen, bijvoorbeeld op het gebied van

lezen. Opvallend daarbij is dat de leesresultaten sinds 2001 in Nederland gelijk zijn gebleven, of licht gedaald zijn, terwijl in andere landen de leesresultaten juist beter werden. De Inspectie doet een drietal aanbevelingen om het onderwijs weer een impuls te geven, die ze schaarft onder de koppen: consensus over de basis, autonomie benutten en de maatschappelijke opdracht bewaken.

Consensus over de basis

Om met het eerste te beginnen: Nederland heeft geen vastgesteld (nationaal) curriculum, zoals dat bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk wel bestaat of zoals dat voor internationale scholen is opgesteld en met

succes wordt toegepast. Natuurlijk kennen we in Nederland wel kerndoelen en eindtermen voor examens, maar scholen genieten een grote vrijheid wanneer het gaat om de inhoud van het onderwijs. Op zich zouden we deze vrijheid kunnen toejuichen, wanneer dit zou leiden tot een brede ontwikkeling van kinderen en een hoge kwaliteit van de leerresultaten voor alle scholen, maar dit blijkt evenwel niet het geval. Uit het inspectierapport komt een beeld naar voren van grote kwaliteitsverschillen tussen scholen, die zich niet louter en alleen laten verklaren door verschillen in leerlingpopulaties. Ook bij vergelijkbare leerlingenbestanden is een zeer grote spreiding van de leerresultaten waarneembaar. Vooral in het funderend onderwijs is dat een zorgwekkende ontwikkeling, zeker wanneer er wordt geconstateerd dat segregatie in het onderwijs steeds verder toeneemt. Hoogopgeleide ouders kiezen in toenemende mate voor specifieke onderwijskundige concepten, zoals Dalton onderwijs of de Vrije School.

Momenteel wordt in Nederland gewerkt aan de herziening van het curriculum voor het funderend onderwijs via het programma *curriculum.nu*, een online platform waar onderwijspecialisten inbreng kunnen leveren voor het tot stand te brengen nieuwe curriculum. Zoals we in ons polderland gewend zijn, praten velen mee over de totstandkoming van dit nieuwe curriculum via zogeheten ontwikkelteams. Het is nog te vroeg om een verwachting uit te spreken over de kwaliteit van een curriculum dat op deze manier tot

stand wordt gebracht, maar zoals vaker in het onderwijs, wordt internationale wetenschappelijke kennis over de inhoud en opbouw van een curriculum slechts in beperkte mate benut. Als het curriculum op deze wijze wordt vormgegeven, raakt het Nederlandse onderwijs mogelijk nog verder achterop bij andere landen. In het recente verleden is gebleken, dat landen die een duidelijk omschreven en wetenschappelijk onderbouwd curriculum hanteren, zoals bijvoorbeeld Singapore, snel verbetering in leerresultaten zien.

Benutten van autonomie

Het tweede punt dat door de Inspectie wordt aangedragen voor het verbeteren van het onderwijs is het benutten van autonomie. In het eerdergenoemde rapport van de OECD werd ook reeds op dit punt gewezen. Aanbevelingen 10 en 11 uit de *OECD Reviews* worden samengevat onder de kop: 'Enhance the accountability and capacity of school boards and rebalance their authority' (OECD 2016, 146). Enerzijds wordt gewezen op het belang van professionalisering van leraren en schoolleiders, waarbij op schoolniveau doelgericht wordt gewerkt aan een constante verbetercultuur, terwijl op bestuursniveau meer aandacht moet komen voor kwaliteitsbeleid en transparantie over het gevoerde kwaliteitsbeleid en de daarbij behaalde onderwijsresultaten. De laatste jaren zijn nieuwe programma's, zoals leerKRACHT, populair geworden. Het gaat hierbij om een aanpak gericht op het verbeteren van werkplezier bij leraren en het vergroten van kansen voor leerlingen om zodoende de kwaliteit van het

onderwijs te verbeteren (Stichting Leerkracht 2018). Uit het landelijke succes van dit programma kan worden afgeleid dat er op schoolniveau grote behoefte bestaat aan een gestructureerde aanpak van kwaliteitsontwikkeling, waarbij de professionalisering van de leraar centraal staat.

Op het gebied van transparantie valt nog veel te verbeteren in het onderwijs. Een simpele verplichting als het online plaatsen van het jaarverslag door alle schoolbesturen wordt tot op de dag van vandaag door een groot aantal schoolbesturen niet nageleefd. Dit jaar is het ministerie begonnen met het plaatsen van een online dashboard, waarin baten en lasten van alle Nederlandse schoolbesturen transparant en openbaar zijn gemaakt (DUO 2018). Via de websites van de Inspectie van het Onderwijs en Scholen op de kaart zijn resultaten van scholen niet alleen openbaar, maar kunnen die ook met elkaar worden vergeleken. Deze toenemende transparantie leidt er toe dat de kwaliteit van scholen en leraren beter met elkaar kan worden vergeleken en ouders nadrukkelijk gebruik kunnen maken van deze gegevens bij de keuze van en hun oordeel over de school van hun kinderen (PO Raad 2018).

Maatschappelijke opdracht

De derde aanbeveling van de Inspectie richt zich op de maatschappelijke opdracht van het onderwijs. In *De Staat van het Onderwijs* van een jaar geleden wees de Inspectie (2017) al op de toenemende kansenongelijkheid in het Nederlandse onderwijs.

“... Op het gebied van transparantie valt nog veel te verbeteren in het onderwijs. Een simpele verplichting als het online plaatsen van het jaarverslag door alle schoolbesturen wordt tot op de dag van vandaag door een groot aantal schoolbesturen niet nageleefd ...”

Dit jaar wees de Inspectie op de toenemende segregatie en de grote (kwaliteits)verschillen die er bestaan tussen scholen. Kansenongelijkheid is uiteraard geen nieuw thema. Van oudsher is het onderwijs een van de belangrijkste emancipatoire instrumenten om kinderen zoveel mogelijk kansen te bieden op een goede toekomstige positie in onze samenleving. Dat verschillen in opleidingsniveau, arbeidservaring, financiële positie en taalbeheersing van ouders leiden tot verschillende startposities van kinderen, zal niemand verbazen. Dat deze verschillen aan het toenemen zijn, is evenwel verontrustend, zo constateert ook de Inspectie in *De Staat van het Onderwijs*. Zeker wanneer we dit in samenhang beschouwen met de toenemende segregatie in het onderwijs en de grote (kwaliteits)verschillen tussen scholen.

Grote verschillen in kwaliteit tussen scholen

De vrijheid van schoolkeuze is in Nederland een belangrijke verworvenheid. Ouders kunnen daarbij een school kiezen die past bij hun onderwijskundige en denominatieve voorkeur. Hierbij moeten alle ouders er evenwel op kunnen rekenen dat de kwaliteit van

scholen in orde is. Dat laatste is niet altijd het geval. Hoewel het aantal zwakke scholen het laatste decennium fors is afgenomen, is de spreiding van leerresultaten onder scholen met een vergelijkbare leerlingenpopulatie in Nederland opvallend groot. Hier spelen dus andere factoren dan de samenstelling van groepen leerlingen een rol, zoals de kwaliteit van de leraren en de schoolleiding, een heldere focus op onderwijskwaliteit en de kwaliteit van het schoolcurriculum, inclusief het gebruik van de juiste lesmethoden.

Werkdruk en arbeidsvoorwaarden voor leraren

Wat betekenen deze ontwikkelingen voor de rol van leraren binnen het funderend onderwijs? De laatste jaren constateren we een toenemende onrust onder leraren: de salariëring wordt te laag bevonden en de werkdruk te hoog. Met het oog hierop heeft het kabinet 430 miljoen euro vrijgemaakt voor maatregelen ter beperking van de werkdruk en 270 miljoen euro voor verhoging van de salarissen. Afgezet tegen de eis van de bonden van een bedrag van 900 miljoen euro zullen stakingen ook na de zomervakantie naar verwachting doorgaan. Ook in het voortgezet onderwijs neemt de roep om minder lessen toe. Daarbij wordt de vergelijking met het buitenland veelvuldig genoemd. Uit onderzoek blijkt ook dat de Nederlandse leraar verhoudingsgewijs veel contacturen met leerlingen heeft en daarmee qua productiviteit ver boven het OECD-gemiddelde zit (Algemene Onderwijsbond 2017, 36-37). In objectieve zin is de werkbelasting voor

Nederlandse leraren in zowel primair als voortgezet onderwijs relatief hoog, wanneer afgemeten aan contacturen met leerlingen. Daar komt bij dat al sinds 1999 is geconstateerd dat de maatschappelijke eisen die aan het onderwijs worden gesteld, toenemen (Bronneman-Helmerts 1999).

Met de invoering van Passend Onderwijs heeft de wetgever de zorgplicht voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben bij scholen gelegd en zijn samenwerkingsverbanden in het leven geroepen om op regionaal niveau een dekkend aanbod voor alle leerlingen te waarborgen. Deze ontwikkeling heeft bijgedragen aan de noodzaak tot verdere professionalisering van het vak van leraar, waarbij specifieke vaardigheden om leerlingen met uiteenlopende hulpvragen adequaat te kunnen begeleiden, aan belang winnen. De roep om academisch opgeleide leraren in het primair onderwijs neemt de laatste jaren dan ook toe, evenals de vraag naar meer pedagogisch-didactische vaardigheden gericht op differentiatie in het voortgezet onderwijs. De veronderstelde positieve effecten van hogere kwaliteitseisen voor leraren blijken niet in alle gevallen het beoogde resultaat op te leveren. Zo was de verwachting dat de in 2015 ingevoerde hogere eisen voor instroom van Pabo-studenten zouden leiden tot een kwalitatief hogere instroom van havisten en vwo'ers. Uit onderzoek van Tilburg University en CAOP is gebleken dat de cijfers van studenten die instromen niet hoger zijn dan voor de maatregel (Cörvers & Van der Meer 2018).

Ouders en leerlingen als onderwijsconsumenten

Met name hoger opgeleide ouders stellen alles in het werk om schoolprestaties van hun kinderen te bevorderen en daarmee de kansen op een hogere vervolgopleiding veilig te stellen. Uit een peiling van CNV en EenVandaag in maart van dit jaar bleek dat maar liefst driekwart van de leraren zich onder druk gezet voelt door ouders om het schooladvies voor het voortgezet onderwijs aan te passen (EenVandaag 2018). In 21 procent van de gevallen in de onderzochte groep hadden leraren als gevolg van deze druk daadwerkelijk het advies aangepast. Ouders stellen zich steeds meer op als veeleisende consumenten van onderwijsinstellingen en steeds minder als gezamenlijke opvoedingspartners.

Dit komt ook tot uiting in de sterke toename van schaduwonderwijs (De Geus & Bisschop 2017), alle vormen van onderwijs(ondersteuning) buiten school die door ouders worden ingekocht. Met name hoog opgeleide ouders blijken extra ondersteuning voor hun kinderen in te huren. Het effect hiervan is dat kansenongelijkheid en segregatie tussen leerlingen toenemen.

De digitale onderwijstransitie

Een andere trend die grote impact heeft op het vak van de leraar is de transitie van lineaire lesinhouden via boeken en werkschriften naar modulaire lesinhouden via digitale elektronische leeromgevingen. Met name in het wetenschappelijk onderwijs en het hoger

beroepsonderwijs zijn digitale leeromgevingen als Canvas en Blackboard niet meer weg te denken. Digitale leeromgevingen in het funderend onderwijs doen langzaam maar zeker hun intrede, met Snappet als marktleider in het primair onderwijs. Op korte termijn zijn de gevolgen voor het onderwijs beperkt, omdat veelal nog wordt gewerkt volgens het leerstofjaarklassenmodel, maar voor de lange termijn moeten de gevolgen voor het onderwijs niet worden onderschat. Door de komst van modulaire onderwijsinhouden in een *webbased* digitale leeromgeving kunnen leerlingen tijd- en plaatsafhankelijk werken aan een gepersonaliseerd curriculum, waarbij beperkingen die nu veelal worden ervaren in tijd, volgorde en inhoud van de lesstof, worden weggenomen.

In het advies van de Taskforce Kinderopvang en Onderwijs werd recentelijk gepleit voor de invoering van een digitaal leerlingendossier in navolging van het digitaal patiëntendossier in de zorgsector (Bos, De Wilde & Vuijsje 2017). Net als in de zorg werd namelijk geconstateerd dat verschillende professionals die zich bezighouden met het begeleiden van leerlingen niet, of in onvoldoende mate, beschikken over de juiste gegevens om kinderen zo effectief mogelijk te helpen. Dit geldt in het bijzonder voor leerlingen die extra zorg behoeven en bij de overstap van leerlingen naar een andere school. Met de invoering van een digitaal leerlingendossier ontstaat voor onderwijsprofessionals, ouders en kinderen een veel nauwkeuriger beeld van de ontwikkeling op grond van langdu-

rig behaalde leerresultaten in relatie tot een transparant curriculum. Als gevolg van deze ontwikkeling zal het belang van summatieve (prestatiegerichte) toetsen de komende jaren afnemen en het belang van formatieve (ontwikkelingsgerichte) toetsen toenemen. Op termijn zal het belang van toetsen wellicht volledig kunnen verdwijnen, wanneer op leerdoelniveau volledig inzicht bestaat in het kennisniveau en de competenties van leerlingen en dit via een digitaal (leerling)portfolio inzichtelijk is.

“... Ouders stellen zich steeds meer op als veeleisende consumenten van onderwijsinstellingen en steeds minder als gezamenlijke opvoedingspartners ...”

Nog interessanter wordt het wanneer dergelijke modulaire leerlijnen worden gecombineerd met toepassingen op het gebied van learning analytics en kunstmatige intelligen-

tie (vgl. Lee 2017). In het huidige onderwijs worden leerlijnen meestal vastgesteld op basis van lesmethoden en het inzicht van leraren. Door systematisch data te analyseren ontstaat een nauwkeuriger beeld van de ontwikkeling van leerlingen, maar ook over de effectiviteit van les- en instructiemethoden, niet alleen op nationaal niveau, maar wereldwijd. Hierdoor kan in de toekomst, veel meer dan nu het geval is, maatwerk worden geleverd aan kinderen. De komende jaren zal voor deze analyse de rol van een leraar nog onmisbaar zijn, maar naarmate de kwaliteit van learning analytics en de toepassing van kunstmatige intelligentie toenemen, zal de rol van leraar meer dan nu het geval is een pedagogische worden en in mindere mate een didactische.

Uiteindelijk kan dit ook consequenties hebben voor het organisatiemodel van scholen. Waar nu nog leerlingen klassikaal zijn ingedeeld op basis van leeftijd, zullen meer

mogelijkheden ontstaan om leerlingen maatwerk te bieden op basis van aanleg, ervaring en behaalde resultaten. Nieuwe organisatie-modellen zullen dan ook hun intrede doen. Het huidige lerarentekort kan daarbij een katalysator zijn om versneld tot dergelijke herzieningen van onderwijsconcepten te komen.

Van aanbodgestuurd naar vraaggestuurd onderwijs

De eerste leerplichtwet werd in 1900 in Nederland aangenomen en trad op 1 januari 1901 in werking. In Nederland is de leerplicht een succesvol instrument gebleken, waardoor een ruim, gevarieerd en kwalitatief hoogwaardig aanbod aan onderwijsvoorzieningen is ontstaan, zowel op basis van denominatie, als op basis van onderwijskundige concepten. Tegelijkertijd heeft het Nederlandse onderwijs sterke kenmerken van een aanbodgestuurde sector. Leerlingen zijn doorgaans ingedeeld op leeftijdsniveau en vanaf het twaalfde levensjaar ook op onderwijsniveau. Vakanties worden collectief op hetzelfde moment ingeroosterd en resultaten worden op basis van summatieve toetsen beoordeeld en gerapporteerd aan ouders. Het gevolg hiervan is dat de aandacht vooral is uitgegaan van gemiddelde resultaten van groepen leerlingen. Ook de kwaliteitsoordelen van scholen door de Inspectie van het Onderwijs worden op grond van deze gemiddelde resultaten beoordeeld. Deze collectieve benadering heeft geleid tot een gemiddeld hoog niveau van het Nederlandse onderwijs, maar heeft tegelijkertijd ertoe

bijgedragen dat leerlingen die extra zorg of begeleiding nodig hebben in het Nederlandse onderwijsbestel kwetsbaar blijken. Dat geldt zowel voor kinderen met leerachterstanden die in het kader van Passend Onderwijs extra begeleiding nodig hebben, maar net zo zeer voor hoogintelligente kinderen.

De roep om meer maatwerk voor leerlingen in het onderwijs wordt dan ook steeds luider gehoord. Meer dan voorheen wordt van leraren verwacht dat zij kunnen differentiëren in het onderwijsaanbod aan leerlingen. Zo is binnen de VO Raad, de sectororganisatie voor het voortgezet onderwijs, de discussie gevoerd over de invoering van een maatwerkdiploma, waarbij het voor leerlingen mogelijk wordt om vakken op verschillende niveaus af te ronden.

“... Wil het onderwijs de aansluiting met ontwikkelingen in de samenleving behouden, dan is doelgerichte innovatie noodzakelijk ...”

In het regeerakkoord is opgenomen dat er experimentele ruimte komt voor zogenaamde 10-14 scholen, een samenwerkingsvorm tussen basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs, om een meer geleidelijke overgang voor kinderen mogelijk te maken. Experimenten, zoals met flexibele onderwijstijden, luiden een nieuwe ontwikkeling van meer flexibiliteit en maatwerk in het onderwijs in. Hierdoor wordt het bijvoorbeeld mogelijk onderwijs in de zomervakantie te verzorgen en op andere momenten in het

jaar met vakantie te gaan. Vraaggestuurd in plaats van aanbodgestuurd dus, passend bij de flexibilisering van de arbeidsmarkt. De persoonlijke ontplooiingsmogelijkheden van kinderen krijgen daarbij meer aandacht. De focus verschuift van het verhelpen van mogelijke achterstanden in het onderwijs naar het identificeren en ontwikkelen van talenten die kinderen hebben. Voor leraren betekent dit meer aandacht voor het individu in het onderwijs.

Liberale visie op onderwijs

Het heeft vanuit liberale kring de laatste jaren ontbroken aan een sterke visie op onderwijs. Het huidige aanbodgerichte en uniforme onderwijsbestel past niet meer binnen het huidige tijdgewricht van maatwerk en flexibilisering. Onderwijs moet in staat zijn ieder kind het juiste maatwerk te bieden en, indien noodzakelijk, extra zorg te leveren voor leerlingen die dat nodig hebben. Kinderen die vooral met hun handen willen werken, moeten hiertoe alle kansen worden geboden. Kinderen die juist hoogintelligent of hoogbegaafd zijn, moeten extra uitdagingen geboden krijgen die passen bij hun bijzondere talenten. De 'one size fits all'-mentaliteit moet plaatsmaken voor een maatwerkbenadering van leerlingen, waarbij niet de vergelijking met prestaties van andere kinderen centraal moet staan, maar het ontwikkelen van de verschillende talenten van kinderen. Tegelijkertijd moeten sterke verworvenheden van het huidige onderwijs, zoals het bijbrengen van basiskennis, maatschappelijke en sociale vaardigheden worden

behouden. De collectieve vrije dagen in het onderwijs kunnen dan ook plaatsmaken voor flexibele vakantiedagen, zodat die veel beter aansluiten bij de huidige arbeidsmarkt.

Modern leraarschap: onderwijs in transitie

De maatschappelijke eisen die aan het onderwijs worden gesteld, veranderen snel. Ontwikkelingen op het gebied van samenstelling van de bevolking, snelle technologische veranderingen, een ingrijpend veranderende arbeidsmarkt, internationalisering en het belang van een leven lang leren maken dat het onderwijs zich aan deze veranderende omstandigheden moet aanpassen. Wil het onderwijs de aansluiting met ontwikkelingen in de samenleving behouden, dan is doelgerichte innovatie noodzakelijk. Van leraren mag worden verwacht dat zij door blijvende professionalisering en het delen van kennis bijdragen aan deze ontwikkelingen. Van oudsher is het onderwijs niet de meest innovatieve sector. Wil Nederland ook in de toekomst daadwerkelijk een kenniseconomie blijven dan is de transitie van een aanbodgestuurd, naar een hoogwaardig, uitdagend en gedifferentieerd vraaggestuurd onderwijsaanbod noodzakelijk. Een herbezinning op de rol van leraar als onderwijsprofessional zal de komende jaren hierbij een belangrijke voorwaarde voor succes blijken.

E.H. van Vliet is voorzitter van het College van Bestuur van Stichting Lucas Onderwijs, een schoolbestuur voor primair- en voortgezet onderwijs.

Literatuurlijst

- Algemene Onderwijsbond, *Tijdsbesteding leraren po en vo*, Utrecht, 2017.
- Bos, A., De Wilde, A., Vuijsje, H., *Tijd om door te pakken in de samenwerking tussen onderwijs en kinderopvang*, Den Haag, 2017.
- Bronneman-Helmers, H.M., *Scholen onder druk*, Den Haag, 1999.
- Cörvers, F., Van der Meer, M., *Onderwijs aan het werk – 2018. Analyses, feiten en visies over werken in het onderwijs*, Den Haag, 2018.
- DUO, *Baten en lasten onderwijs*, URL: https://cijfers.duo.nl/ibi_apps/bip/portal/BatenLasten-Onderwijs, geraadpleegd op 27 juni 2018.
- EenVandaag, *Onderzoek: Leraren onder druk om schooladvies*, Hilversum, 2018.
- De Geus, W., Bisschop, P., *Licht op schaduwonderwijs: onderzoek naar deelname aan en uitgaven voor schaduwonderwijs*, Utrecht, 2017.
- Lee, J., *Artificial Intelligence for Learning Analytics*, 2017, URL: <http://www.lasi-korea.org/assets/slides/LASI-Korea-Jaeho-Lee-20170831.pdf>, geraadpleegd op 27 juni 2018.
- OECD, *Reviews of National Policies for Education: Netherlands 2016. Foundations for the Future*, Paris, 2016.
- Onderwijsinspectie, *Onderwijsverslag: De Staat van het Onderwijs 2016*, Den Haag, 2017.
- Onderwijsinspectie, *Onderwijsverslag: De Staat van het Onderwijs 2017*, Den Haag, 2018.
- PO Raad, *Samenvatting bezoekersonderzoek Scholen op de Kaart*, URL: <https://www.poraad.nl/samenvatting-bezoekersonderzoek-scholen-op-de-kaart>, geraadpleegd op 27 juni 2018.
- Stichting Leerkracht, *Meer werkplezier, betrokken leerlingen en nog beter onderwijs*, URL: <https://stichting-leerkracht.nl/>, geraadpleegd op 27 juni 2018.

